

СУЧАСНІ МЕДІЙНІ МІФИ ЯК ІНТЕРПРЕТАЦІЇ УСТАЛЕНИХ СТЕРЕОТИПІВ

Анотація. У науковій роботі досліджуються сучасні телевізійні міфи і висувається припущення, на яких базових міфотворчих структурах вони побудовані. Автор звертається до робіт українських, західних та російських дослідників психології, біології і медіа справи. Спочатку окреслює головний конфлікт людської сутності – конфлікт духу і тіла. Потім – як на цій основі виростають стереотипи і міфи. І вже за тим – як вони набувають сучасної медійності.

Ключові слова: телебачення, соціальна перцепція, міфи, маніпуляції, медійні міфи, стереотип, структура міфу, біблійські структури, біблійські міфи, внутрішній конфлікт.

Аннотация. В научной работе исследуются современные телевизионные мифы и выдвигается предположение, на каких базовых мифотворческих структурах они построены. Автор обращается к работам украинских, западных и российских исследователей психологии, биологии и медиасферы. Сначала обозначает основной конфликт сущности человека – конфликт духа и тела. Потом описывает, как на этой основе вырастают стереотипы и мифы. И уже после – как они приобретают современную медийность.

Ключевые слова: телевидение, социальная перцепция, мифы, манипуляции, медийные мифы, стереотипы, структура мифа, библейские структуры, библейские мифы, внутренний конфликт.

Для того, щоб розібратися, що собою являють сучасні міфи, почнімо з основного поняття — хто такий “я”? Людина-конфлікт, людина-суперечка. Споконвіку вчені намагалися вивчити природу людської свідомості, скласти певні уявлення про норми поведінки, реакції на зовнішні подразники — фізичні і психологічні. Область же підсвідомого в різних часових межах уявлялася допитливим розумом радикально протилежним чинном — комусь зв’язком із потойбічним керманичем (силами природи чи Богом), для когось зводилася до визначення основних рефлексів і фізичних потреб (секс, страх, самозбереження). Сьогодні ми маємо більш-менш прозору картинку з точки зору наукового розуміння свідомого і підсвідомого, а також їхньої взаємодії. А відтак — можемо вивчати алгоритми ухвалення певних рішень і розуміння

Summary. The given research focuses on ways of TV-myths formation and analyses the basic structures which determine their creation. The author refers to works of Ukrainian, Russian and world psychologists, biologists and media researchers. First of all, the given research outlines the basic conflict of human nature - intellectual and physiological constituents of every human. The author refers to the concept of social perception and considers different ways of drawing conclusions about people's characters. The given research shows by what evidences people judge each other and predict for themselves the constructions of future behaviour of their acquaintances. Also you can find here the theory about how to use this knowledge to deceive the first impression of somebody. Moreover, the author looks for the way how historical stereotypes and myths become a part of human's basic instincts and types of thinking. In the research you'll find the description of a few perceptual effects, which appear from transferring people's conclusions of a person for its actions and deeds as much as for predicting the ways of his or her behaviour. The research defines and describes TV media stereotypes which arise from the basic conflict of human nature and using the concept of social perception. Finally, the research answers how these TV-myths and stereotypes get actual modality and influence the ways of building the public opinion.

Key words: television, social perception, myths, manipulation, media myths, stereotypes, myth structure, bible structure, bible myths, internal conflict.

певних проблем як окремої особистості, так і соціуму в цілому.

Давайте розберемося у понятті “соціальна перцепція”. За словами дослідника С. Рубінштейна, — це здатність “читати” іншу людину, розшифровувати її внутрішній світ за зовнішніми проявами. Цей термін поєднує низку характеристик, за якими людина ідентифікує іншу людину, складає своє враження про неї, і, відповідно, моделює своє ставлення і свою подальшу поведінку. Є безкінечна кількість маркерів, за якими ми свідомо і підсвідомо визначаємо оточуючих людей.

На початковому рівні ми ідентифікуємо конкретну людину всього лише за кількома зовнішніми ознаками — це: кутики очей і губ, ніс, форма вух, хода, голос. Змінивши їх — можна легко “стерти” свою особистість у неблизькому спілкуванні.

Дослідниця Бітянова представила процес “соціальної перцепції” у вигляді такої простої схеми:

- сприйняття зовнішнього вигляду і поведінки об’єкта спостереження;
- створення уявлень про психологічні особливості і стан об’єкта спостереження;
- створення уявлень про причини і наслідки поведінки;
- створення стратегії власної поведінки.

Основоположник НЛП Річард Бендлер завдяки своїй майстерності у царині психологічних впливів уникнув покарання за вбивство. Він настільки добре володів своїм обличчям і голосом, що зміг на рівні стереотипування збити з пантелику присяжних. Вони ідентифікували одне обличчя як обличчя вбивці. Але він стільки разів змінив міміку, інтонацію, жести, що зміг посягти сумнів. А в системі американського права “обґрунтований сумнів” автоматично означає виправдання. “Головне не те, що ти знаєш, а те, що зможеш довести”.

Тож повернімося до питання “я”. Хто ж тоді “я” насправді — той, ким я вважаю себе, чи той, ким бачить мене соціум, чи окрема найближча людина? Я — набір принципів, я — набір ситуацій, я — набір оцінок оточення, я — життєвий досвід? Все це я. Навіть більше. З точки зору психіатрії наше “я” — це безкінечність індивідуальностей, які то сплять, то виринають назовні у певних обставинах.

Я — це набір міфів про “я”. Початковий міф, програму, “завантажують” наші батьки. Далі — міфи поповнюються оточенням, літературою, кіно і телебаченням.

Важливими для розуміння сучасної міфотворчості є знання ефектів соціальної перцепції, що виникають як результат приписування чи поширення вашого ставлення до людини на сприймання її дій, вчинків і особистісних рис за дефіциту часу і джерел інформації.

Дослідник М. Філоненко виділяє такі:

Ефект ореолу. Характеризується тенденцією перебільшувати властивості особистості співрозмовника, переносити сприятливе або несприятливе враження про одну якість індивіда на всі інші.

Отже, добре ставлення до об’єкта “підфарбовує” позитивними оцінками усі його вчинки і поведінку загалом. Недобре ставлення ж — навпаки — нівелює старання об’єкта виглядати приємним і сприйматися позитивно. Це ще називають позитивною і негативною упередженістю.

Ефект ідентифікації. Найелементарніший рівень — характеризується уподібненням себе з іншим індивідом або групою, основою якого є емоційний зв’язок; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків; копіювання суб’єктом думок, почуттів, дій іншої людини, яка є моделлю.

Ефект інтроєкції. Є результатом ідентифікації. Це виокремлення і ототожнення себе з особистістю чи групою і проєкція — приписування іншому своїх думок і почуттів.

Ефект емпатії. Емпатія (співпереживання, співчуття) намагання досягнути емоційний стан іншої людини, здібність, властивість, здатність проникати в психічний стан іншої людини.

Ефект егоцентризму. Простою мовою — це нездатність поставити себе на місце іншої людини, зосередженість лиш на власних інтересах і переживаннях. Егоцентризм обмежує ефективність спілкування, бо виключає сприйняття іншої людини як повноцінного об’єкта, чії інтереси слід враховувати при прийнятті рішень. Цей стан є закономірним в процесі становлення особистості. Однак, переконують дослідники, застрягання у ньому в свідомому віці є відхиленням від норми.

Ефект рефлексії. Внутрішнє уявлення людини про думку, з ким вона контактує. Звернення назад, самопізнання, бачення індивідом того, як його сприймають і оцінюють інші індивіди або спільності.

Чим ширше коло спілкування, чим більше різних уявлень про те, як людина сприймається іншими, тим більше вона знає про себе й людей, що її оточують. По суті — це перехід від включення самосвідомості в діяльність до формування ставлення суб’єкта до себе в цій діяльності.

Казуальна атрибуція. Інтерпретація необхідної суб’єкту інформації шляхом приписування партнеру по взаємодії можливих почуттів, причин і мотивів поведінки. Часто через брак знань чи надлишок емоцій і сподівань мотиви і почуття приписуються невластиві об’єкту. Це явище вчені називають фундаментальною помилкою атрибуції.

Стереотипізація. Приписування знайомих рис з метою прискорення чи полегшення міжособистісного спілкування. При цьому формування стійких образів соціального об’єкта (людини, групи, події, явища тощо) відбувається непомітно для індивіда. Стереотипи утверджуються як стійкі еталони,

владаруючи над людьми. Формуються внаслідок недостатньої поінформованості в сукупності з узагальненням власного досвіду.

Когнітивною основою стереотипізації є такі операції, як селекція, обмеження, категоризація соціальної інформації.

Почнемо з мінімального, не вдаючись в тонкощі психіатрії і біології. Розберемося зі стереотипами. Кожен з нас має свій понятійний апарат — образи, ситуації, тобто життєвий досвід загалом. До речі, мова — це теж рамки, стереотип, певний код, вийти за який людині важко навіть за наявності певних знань у галузі невербальної комунікації (всі знають, що це таке? Це мова жестів, інтонації — підсвідомий текст). Тому не дарма кажуть, що чим більше мов ти знаєш, тим менше обмежень маєш. Ми можемо додати — тим менше шансів тобою маніпулювати.

Давайте розберемося на прикладі — що ж таке стереотип? Наприклад, наша улюблена — ЛЮБОВ. Є загальне поняття, яким найлегше маніпулювати, бо воно не має переліку обов'язкових рис і властивостей. Він каже їй “люблю”, а вона сама наповнює це поняття, сама творить свій міф у межах свого стереотипу.

Це важливий інструмент маніпуляції — поняття, яким маніпулюють, має бути максимально емоційним і водночас розпливчастим. Ми апелюємо до поняття, а людина сама наповнює його змістом, таким чином наближаючи його до себе, створюючи для себе ілюзію усвідомлення, ілюзію прийняття рішення.

В усіх на слуху зараз “карателі” і “розіп'яті хлопчики”. Запам'ятайте — там, де в телематеріалі перебір емоцій, яскраво забарвлені слова, не конкретні, маловідомі чи ненадійні джерела, шокуючі кадри чи красномовні цифри, формула виведення яких непрозора і важкозрозуміла — там точно є маніпуляція.

Існує таке поняття як розширений фенотип. Автор цієї біологічної концепції Річард Докінз переконує — у генах людини закладене усе, що колись було, і що іще може бути. Включаючи вбивство і канібалізм — усе це спить всередині кожного з нас. Яскравий приклад — провали в пам'яті з похмілля. Психологи пояснюють цей феномен просто — через сильне хімічне отруєння мозок оживляє ту ідентичність, до якої в звичайному спокійному стані людина доступу не має. Відповідно, щоб згадати все, слід знову ввести організм у цей стан. Як контролювати

і переключати ідентичності — питання досі не вивчене. Інакше би вже була дана відповідь на те, що ж таке, власне, хвороба шизофренія.

Ретранслятор маніпулятивного тексту користується природою людини, її біологічними і психологічними особливостями. Це означає, що певні частини повідомлення маніпулятор спрямовує на те, щоб торкнутися зони, яка спить. Це означає, що теоретично можна змусити людину прийняти думку чи вчинити дію так, що вона навіть не згадає про це. Щонайменше, буде впевнена, що ухвалила рішення самостійно.

Тепер ми спробуємо розібратися, на чому ж, власне, базується міфологічне мислення людини. Це складна конструкція, вона дуже індивідуальна, розшарована. Але є те, що закарбоване у свідомості кожної сучасної людини, незалежно від віросповідання. Це Біблійські структури.

Перша — Створення світу і Людини. Бог створив світ за 6 днів. Спочатку не було нічого.

У перший день Бог сотворив землю. Була вона темна і мертва. Тоді Бог наповнив її світлом, і відділив світло від темряви. На другий день сотворив Бог земну твердь і небо. На третій день — заселив твердь рослинами: травою, деревами і фруктами. На четвертий — усі небесні світила: Сонце, Місяць, зорі. На п'ятий на землі з'явилися риби і птахи. Шостий день — народив звірів — кожній тварі по парі. І людину. Адама з глини, Єву — з ребра Адама. В принципі — це образно описана теорія еволюції. Йдемо далі.

Друга структура — Гріхопадіння. Адам і Єва жили у райському саду, могли їсти і пити все, окрім яблук з Дерева пізнання. Однак змій-спокусник вмовив Єву скуштувати яблуко. Єва ж — спокусила Адама. Через це вони обоє і їхні нащадки були вигнані з Раю і назавжди отримали печать першого гріхопадіння. На цій структурі будуються майже всі сучасні стереотипи про стосунки між чоловіками і жінками. Плюс стереотип про гріховну природу людини.

Третя структура — Каїн і Авель. Двоє дітей Адама і Єви (ми пам'ятаємо, що на них вже було тавро гріхопадіння) — Каїн і Авель возносили жертви Богу. Однак віра була справжньою лише у Авеля. Бог побачив це і не прийняв нещирої жертви Каїна. Той розлютився і вбив свого більш успішного брата. За це Бог прокляв його і його нащадків. Каїна — безсмертним життям у постійному страху. На цій структурі, по суті, побудовані інформаційні битви

під час війни. Зараз особливо чітко ми це бачимо. Такі міфи, як “братовбивча війна”, “братські народи” і т.д. Бувають брати за вірою, брати за нещастям. Але підсумок один — Каїн завжди вбиває Авеля.

Четверта структура — Вавилонська вежа. Жителі міста Вавилон вирішили збудувати найвищу в світі вежу, щоби прославитися. І ніяк не могли зупинитися. За їхню погорду Бог наказав їх — і змусив кожного говорити своєю мовою. Будівельники втратили розуміння і не змогли завершити проект. Вежа з часом розпалася, а місто назвали Вавилоном. На цій структурі, по суті, будується усе розділення. Такі міфи, як те, що України не існує, є багато дрібних структур як Новоросія, ДНР, ЛНР, Крим і т.д.

П’ята структура — Ноев ковчег. Люди забули про благочестя. Тоді Бог відвів їм 120 років на те, щоб вони виправилися. Однак, зрозуміло, що ставало лиш ще гірше. Аж до того, що лишився на землі лиш один праведник — Ной. Бог доручив йому створити ковчег, взяти всередину свою родину, і тварин — кожній по парі, які не можуть вижити у воді. Потім обрушив Бог на землю такої сили дощі, що вижили лише ті, хто був у Ковчегу. Їм і дісталася нова земля. На цьому стереотипі створюються масові паніки. Ми бачили це на істерії зі свинячим грипом, з кінцем світу, коли зникли всі консерви і сирники з прилавків. Усі фільми-катастрофи побудовані на цьому.

Шоста структура — міфи про Ісуса Христа.

Це улюблені структури політиків. Ісус Христос — найвідоміша постать в усьому світі. Від дати його народження ведеться календар, його вчення лягло в основу найпоширенішої релігії в світі.

У створенні образу Христа теж є підструктури: 1. вісті з неба — передбачення народження великої постаті; 2. образ Божої Матері; 3. страждання заради очищення; 4. Христос і антихрист.

Тут в усіх на слуху приклади: Мольфари перед-

бачають смерть Януковича, Путіна і т.д. Тимошенко в білому з косою, постійно молиться — образ Діви Марії і Батьківщини-матері. Розп’ятий хлопчик там же, образи жертв режиму там же. Демонізація противника, створення образу антихриста. Ці речі часто використовуються у виборчих кампаніях.

Радянська система міфотворення, хоч і відкидала релігію класичну, створювала на її базі свою релігію — партійну. Так, образ правителя всіляко підтримувався як Богоданий. І верховний вождь був і спасителем нужденних, і Небесною карою за гріхопадіння. Західні лідери і західна культура представлялися як богомерзкі, сповнені гріха, до того ж, незрозумілі, іншомовні. Великим розмаїттям відрізнялися міфи про радянські війни. Усі політичні ігри і домовленості з противниками відкидалися, відходили на другий план. Натомість широкої популярності набували поняття “священна війна”, звірячі образи ідеологічних і військових противників на протигагу образам непереможних радянських захисників. Крім того, приховувалася і внутрішня боротьба — із національним опором в Україні. Для ідеологічної боротьби використовувалися стереотипи “братовбивча війна”, “братські народи”, образ Йуди і його зраду переносили на цілу республіку.

Радянські стереотипи про форми правління, образи керманців держав, призначення народу в державі, взаємні ролі і зв’язки країн і народів пострадянського простору, в тому числі міф по “молодшого брата Україну” до цих пір міцно сидять у свідомості більшості людей, які так чи інакше пов’язані з СРСР. А оскільки ми вже з’ясували, що на думку психологів помилки казуальної атрибуції порушують логіку спілкування, завдання сучасних вчених — вивчати і розвінчувати міфи, роз’яснювати, на яких базових структурах будується стереотипне мислення людини і як уникнути зовнішнього тиску на підсвідоме, а, отже, як захиститися від маніпулювання.

Література:

1. Докінз Р. Расширенный фенотип: Длинная рука гена. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ex.ua/91192147>.
2. Качуровський М. О., Цикін В. О. Сучасний курс філософії: навч. посіб. – Суми: СумДПУ ім. Макаренка, 2011. – 230 с.
2. Русинка І. Психологія: навч. посіб. – 2 вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2011. – 407 с. [Електронний ресурс] – Режим до-
- ступу: <http://pidruchniki.com/1584072040469/psihologiya/psihologiya>.
4. Філоненко М. М. Психологія спілкування. Підручник. — К.: Центр учбової літератури, 2008. – 224 с.
5. Філософія як історія філософії: Підручник. / За заг. ред. Ярошовця В. І. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 648 с.